

Ställningstagande till fosterhemsplacering

En undersökning av ett patientmaterial vid en barn- och ungdomspsykiatrisk klinik

Lennart Sonesson

I den psykiska barn- och ungdomsvården prövas ibland lämpligheten av fosterhemsplacering. I artikeln beskrivs, dels en form för terapeutisk process som förekommer i en sådan situation, dels den formella beslutsgången vid fosterhemsplacering.

I artikeln redovisas en undersökning från barn- och ungdomspsykiatriska kliniken i Malmö av 68 ärenden rörande ställningstagande till fosterhemsplacering med en uppföljning av placeringsfrekvens och vistelsetid i fosterhemmen. I hälften av fallen blev barnen inom en tre-års period placerade i fosterhem. Barn under 10 års ålder stannade betydligt längre tid i fosterhemmen än de äldre barnen. Ärendenas handläggning vid ställningstagandet analyseras och alternativa lösningar diskuteras.

Lennart Sonesson är biträdande överläkare vid barn- och ungdomspsykiatriska kliniken, Malmö allmänna sjukhus.

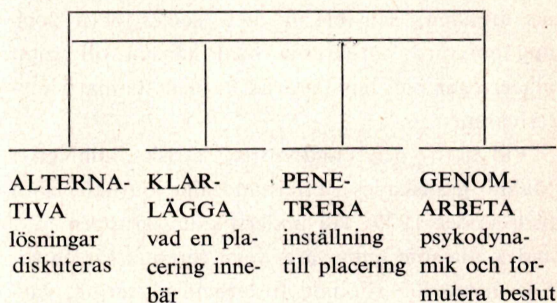
Barn kommer till fosterhem av olika skäl. Ett sådant kan vara att de biologiska föräldrarna överlåtit vårdnaden åt någon nära anhörig. Enligt fosterbarnsutredningens betänkande (SOU 1974: 7) skulle detta gälla för 25 procent av landets fosterbarn. Det vanligaste torde dock vara att den sociala barn- och ungdomsvården tagit initiativet till placering i fosterhem beroende på en mer eller mindre komplicerad situation i barnets eget hem. I en del av dessa ärenden konsulteras den psykiska barn- och ungdomsvården (PBU) vid en barn- och ungdomspsykiatrisk klinik eller mottagning. Enligt fosterbarnsutredningen har omkring

30 procent av de fosterhemsplacerade barnen haft kontakt med PBU. Det är om barn som hör till denna grupp framställningen i fortsättningen kommer att handla.

Värderingar kring fosterhemsinstitutionen blir lätt känslomässigt laddade och man kan naturligtvis ha olika uppfattningar om effekten på barn och föräldrar av en fosterhemsplacering. Vilken åsikt man än hyser torde dock alla som tjänstgör vid PBU vara överens på en punkt, nämligen att åtgärden är ett djupt ingrepp i den enskildes och familjens tillvaro. Mot denna bakgrund är det betydelsefullt att ställningstagandet vid PBU till en fosterhemsplacering blir så välgrundat och genomtänkt som möjligt.

De känslomässiga reaktionerna hos barn och föräldrar i sådana här sammanhang måste hanteras adekvat. Enligt min mening bör det i ställningstagandet ingå något som jag vill rubricera som en sorts terapeutisk process. En kort skiss av detta lämnas i *figur 1*. Schematiskt visar figuren fyra olika stadier som i praktiken inte skarpt kan avgränsas från varandra och som dessutom ibland får tas i en annan inbördes ordning än skissen vi-

Figur 1. Terapeutisk process inför fosterhemsplacering.

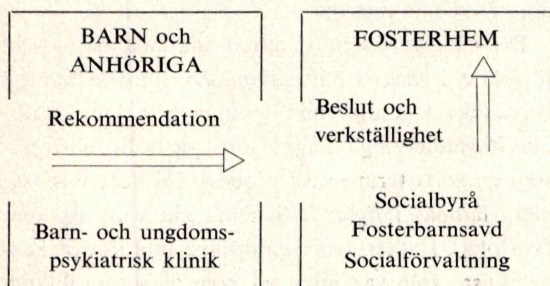

sar. Den tid som behövs för processen varierar också avsevärt. Det svåraste momentet är terapeutisk genomarbetning, då man bland annat skall hantera skuld-känslor hos barn och föräldrar.

För förskolebarn blir det nödvändigt att modifiera den terapeutiska processen och som i andra barnpsykiatriska sammanhang måste man ta hänsyn till barnets utvecklings- och mognadsnivå.

Socialförvaltningarna administrerar såväl juridiskt som ekonomiskt fosterhemsverksamheten och genom de sociala nämnderna fattas beslut om åtgärder. Vid fosterhemsplacering kan det röra sig om tvång enligt §§ 25, 29 i barnavårdslagen eller frivillighet, då § 31 tillämpas. Vid sistnämnda alternativet avgör föräldrarna själva om det skall bli någon placering. Under alla förhållanden är ställningstagandet vid PBU att betrakta som en rekommendation till föräldrarna och sociala myndigheter. Idealet är naturligtvis att problemen hanteras i nära samverkan och att man kommer fram till ett gemensamt beslut. Den formella gången i sådana här ärenden skisseras i *figur 2*.

Figur 2. Beslutsprocess vid fosterhemsärenden.

Egen undersökning

Syftet har varit att ta reda på hur PBU i praxis handlagt fosterhemsplaceringar; frekvensen sådana ärenden; samverkan med social barn- och ungdomsvård; effekterna med hänsyn till antal placeringar och hur lång tid barnen stannat i fosterhemmen.

Vid barn- och ungdomspsykiatriska kliniken i Malmö granskades i efterhand alla journaler som förts under 1970. Till undersökningsgruppen räknades alla som under året varit föremål för en seriös diskussion rörande fosterhemsplacering, var-

vid som kriterium också valdes att frågeställningen skulle ha kommit upp under 1970 vid PBU. En uppföljning t o m 1973 06 30 i registret över fosterbarnsärenden vid socialförvaltningen i Malmö har sedan utförts. Härvid har noterats om och när barnen varit placerade i fosterhem. Undersökningen har gjorts enbart på registerdata och journaler som givetvis mer eller mindre ofullständigt avspeglar de faktiska förhållandena.

Journalmaterialet har bedömts av artikelförfattaren ensam. Den härigenom ofrånkomliga subjektiviteten i skattningsförfarandet har i någon mån motverkats av en i de flesta journalerna förhållandevis utförlig och adekvat dokumentation.

Varje journal i undersökningsgruppen har granskats på följande sätt:

- Vem väckte först förslaget om fosterhemsplacering?
- Med vilka instanser inom socialförvaltningen har PBU haft samråd?
- Vilken inställning hade barnen och deras anhöriga till fosterhemsplacering?
- Förekom något terapeutiskt arbete vid PBU?
- Formulerades PBU:s rekommendation klart eller oklart?

Resultat

Undersökningsgruppen kom till slut att omfatta 68 fall. Eftersom sammanlagt 1.161 ärenden var aktuella vid kliniken 1970 innebär detta, att seriös diskussion om fosterhemsplacering togs upp i sex procent av totala antalet ärenden under året. Hela klinikmaterialet och undersökningsgruppen redovisas i *tabell 1* med hänsyn till antal, åldersfördelning och placering i fosterhem. Åldrarna 7—14 år

Tabell 1. Barn- och ungdomspsykiatriska kliniken i Malmö 1970. Antal ärenden jämte åldersfördelning.

Ålder år	Kliniken totalt	Undersökningsgruppen totalt	i fosterhem
0—6	227	9	4
7—14	584	47	26
15—	350	12	4
Summa	1 161	68	34

är överrepresenterade i undersökningsgruppen jämfört med hela klinikmaterialet. Hälften av barnen från undersökningsgruppen kom till fosterhem.

Vid uppföljning i fosterbarnsregistret vid socialförvaltningen fanns noteringar om 53 av barnen. Således har 15 barn av en eller annan anledning inte blivit antecknade i registret. I fem ärenden hade PBU direkt avstyrkt placering och i tre av dessa gjordes ingen framställning om placering till fosterbarnssektionen. De resterande två avstyrkta ärendena fanns registrerade men ledde inte till någon fosterhemsplacering. I registret fanns alltså 51 barn, vilka PBU rekommenderat fosterhemsplacering. Av dessa blev 34 placerade, de flesta inom mindre än ett år efter ställningstagandet vid PBU.

Tabell II visar att PBU endast i drygt en tredjedel av ärendena först tagit upp förslaget om fosterhemsplacering. Ungefär lika vanligt har det varit att socialbyråerna först väckt förslaget och i ett inte ringa antal fall har barnen själva eller deras anhöriga gjort det. Någon tendens att placeringsfrekvensen skulle påverkas av, vilken instans som initierar förslaget, framkommer inte.

Tabell II. Initial förslagsställare till fosterhemsplacering.

Förslagsställare	Undersökningsgruppen	
	totalt	i fosterhem
Barn	8	5
Föräldrar	8	3
PBU	24	11
Socialförvaltning	22	12
Övriga	6	3
Summa	68	34

Tabell III visar, att vid tillstyrkta ärenden samråd med olika instanser inom socialförvaltningen förekommit i betydande utsträckning. I 10 ärenden har man inte haft något samråd. Endast två barn från denna kategori kom till fosterhem.

Tabell IV visar undersökningsgruppens åldersfördelning i barn under respektive över 10 år. De yngre barnen, som placerats, finns samtliga kvar i fosterhem vid observationstidens utgång 1973. Detta förhållande gäller inte för den äldre grup-

pen, från vilken en tredjedel av de från början placerade finns kvar i fosterhem 1973.

Tabell III. Samråd vid fosterhemsplacering i av PBU tillstyrkta ärenden.

PBU haft samråd med	Undersökningsgruppen	
	totalt	i fosterhem
Socialbyrå och fosterbarnsavd	15	10
Fosterbarnsavd enbart	4	3
Socialbyrå enbart	34	19
Ingen social myndighet	10	2
Summa	63	34

Tabell IV. Fosterhemsplacerade och antal barn som stannat kvar i fosterhemmen.

Ålder år	Undersökningsgruppen		
	totalt	fosterhems- plac	kvar i fosterhem 1973
0—9	21	10	10
10—17	47	24	8
Summa	68	34	18

Tabell V visar att hälften av de 46 placeringarna varat mindre än sex månader. De 16 barnen, som stannat i samma fosterhem mer än ett år, utgör dock nästan halva antalet fosterhemsplacerade.

Tabell V. Fosterhemsplaceringarnas längd och antal för 34 barn.

Längd månader	Placeringar antal
0—3	14
4—6	9
7—12	6
över 12	16
ej känt	1
Summa	46

Inställningen hos barnen och deras anhöriga till fosterhemsplacering fanns redovisad i 55 av de 68

journalerna. Sålunda var överhuvudtaget ingen inställning dokumenterad i 13 ärenden. Barnens åsikt var registrerad i 39 ärenden och bedömdes som övervägande positiv i 24 fall och negativ i 15. De anhörigas åsikt var registrerad i 45 ärenden och bedömdes som övervägande positiv i 14 fall och negativ i 31.

Terapeutiskt arbete vid PBU kunde med ledning av journalerna anses ha förekommit i 43 ärenden. Endast i 12 av dessa nåddes den nivå som representeras av fjärde stadiet i figur 1, alltså en terapeutisk genomarbetning.

Slutligen har PBU:s rekommendation granskats med hänsyn till hur den formulerats i journalerna. Härvid bör man ha i minnet att endast fem ärenden direkt avstyrkts och att resten är tillstyrkta för fosterhemsplacering. Kategorierna *klar* respektive *oklar* formulering har använts och av *tabell VI* framgår att en klar formulering inte oväntat leder till att rekommendationen betydligt oftare följts än om man vid PBU uttryckt sig oklart.

Tabell VI. Formulering av PBU:s rekommendation och hur den följdes.

Formulering	Antal ärenden		
	totalt	rekommendationen	
		följdes	följdes inte
Klar	40	29	11
Oklar	28	10	18
Summa	68	39	29

Diskussion

Ställningstagande till fosterhemsplacering har varit en relativt vanlig uppgift vid PBU i Malmö, i varje fall under 1970. Sex procent av totala antalet ärenden under året är säkerligen en siffra i underkant, eftersom journalerna är svåra att överblicka och härigenom en del fall, som borde förts till undersökningsgruppen, kan ha förbisetts vid journalgenomgången.

Fosterbarnssektionen vid socialförvaltningen placerade merparten av de registrerade barnen i fosterhem och säkerligen har arten av ställningstagande vid PBU i hög grad inverkat. Ärenden, i

vilka formuleringarna är klara och där samverkan förekommit, visar ökad placeringsfrekvens. Man kan förmoda, att dessa ärenden representerar en kategori, där PBU:s ställningstagande varit bättre genomarbetat.

Undersökningen visar att barn under 10 års ålder genomgående stannar kvar längre tid i fosterhem än tonåringar som i stor utsträckning lämnar dessa hem efter förhållandevis kort tid. Detta kan tyda på att det behövs en annan typ av enskilda hem för de äldre barnen. Kanske vore den tidigare nämnda fosterbarnsutredningens förslag om en ny sort av kommunala familjehem ett alternativ som borde prövas för dessa ungdomar.

Som framgår av redogörelsen har — av journaluppgifterna att döma — en majoritet bland barnen haft en övervägande positiv inställning till fosterhemsplacering. Enligt samma bedömningsmaterial har däremot föräldrarna oftast haft en motsatt uppfattning och frivillighetsprincipen har sålunda i merparten av ärendena inte kunnat tillämpas. Rimligen har härigenom fosterhemmens uppgift blivit svårare, även om placeringarna varit välgrundade i barnavårdslagen.

Att göra en terapeutisk genomarbetning, som figur 1 visar, har varit svårt. Den målsättningen har — av journaluppgifterna att döma — endast uppnåtts i en femtedel av ärendena. Möjligen tyder detta på att alternativa lösningar saknats och att PBU i åtskilliga tillstyrkta ärenden bedömt fosterhemslinjen som den enda praktiskt möjliga lösningen.

De tankegångar om frivillighets- och närhetsprincip som kommit fram i fosterbarnsutredningen och Socialstyrelsens utredning "Den psykiatriska vårdens målsättning och organisation" kan kanske så småningom leda fram till bättre differentierade alternativ. Ett konkret sådant är de förslagna kommunala familjehemmen som kan bli en ersättning för bland annat vissa ungdomar. Relativt korta vistelsetider behövs också för dem. De yngre barnen däremot stannar kvar i fosterhemmen längre tid och för dem bör man sträva efter en situation mer jämförbar med adoptivbarnens, både ekonomiskt, juridiskt och inte minst känslomässigt.